

РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ І ОХОРОНА ПРИРОДИ

УДК 630.907.11

Любомир ЦАРИК, Петро ЦАРИК, Михайло ШКІЛЬНЮК

ГЕОЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ НПП "ДНІСТРОВСЬКИЙ КАНЬЙОН" В МЕЖАХ МОНАСТИРИСЬКОЇ ДІЛЯНКИ

В матеріалах публікації вперше висвітлено поділ Монастириської ділянки НПП "Дністровський каньйон" на функціональні зони, проведено аналіз структури земельних угідь кожної із зон, оцінено ступінь антропогенної трансформації ландшафтів, проаналізовано наявні і перспективні заповідні об'єкти та території, створено серію картографічних і математичних моделей, які відображають сутнісні явища і процеси.

Ключові слова: НПП "Дністровський каньйон", функціональні зони, структура земельних угідь, ступінь антропогенної перетвореності ландшафтів, заповідні об'єкти та території.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Незважаючи на створення національного природного парку тільки на початку 2010 р. в межах західноподільської частини дністровської долини, ця територія здавна вабила як дослідників природи, так і її користувачів. Національний парк приурочений до лівобережної долини Дністра в межах Монастириського, Буцацького, Заліщицького і Борщівського адміністративних районів Тернопільської області. Він безпосередньо контактує з одноіменним регіональним ландшафтним парком, однак поступається йому за розмірами. Загальна площа парку становить 10829,18 га земель у тому числі 7189,65 га земель, що надаються у постійне користування та 3639,53 га земель, що включаються до його складу без вилучення у землекористувачів.

Парк витягнутий вузькою смужкою на відстань 200 км шириною всього до кількох кілометрів, що обумовлює певні природні відмінності та особливості організації його функціональних зон. Автори започатковують серію публікацій геоecологічної спрямованості щодо організації території окремих 4-х ділянок НПП в межах вказаних адміністративних районів, оскільки в управлінській структурі створено відповідні чотири відділення. Матеріали щодо зонування території НПП, які різносторонньо висвітлені у даній роботі, офіційно схвалені на одному із перших засідань науково-технічної ради НПП, членами якої являються автори публікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дністровському каньйону, як туристсько-рекреаційній території, присвячені матеріали науково-практичної конференції, проведеної у травні 2009 році [2]. Зокрема, перспективі створення однойменного геопарку присвячені праці Ю.В. Зінька, О.М. Шевчук (2009), національного природного парку – В.І. Гетьмана [1],

О.В. Мудрака [3], оцінці природних рекреаційних ресурсів – С.Р. Новицької (2011), типам рекреаційних занять ландшафтно-рекреаційних районів Подністров'я – П.Л. Царика [8], ролі НПП "Дністровський каньйон" у західноукраїнській рекреаційній системі – Л.П.Царика [7] тощо. У науковій літературі авторами вперше висвітлюються питання функціонального зонування новоствореного національного парку, структури земельних угідь кожної з зон, оцінки ступеня перетвореності ландшафтів тощо.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є геоecологічна оцінка організації території національного природного парку. У представленому дослідженні вирішувались такі завдання:

- проведення оцінки структури земельних угідь функціональних зон НПП, коефіцієнта антропогенної перетвореності ландшафтів в межах сільських рад;
- аналіз наявних та перспективних заповідних об'єктів Монастириської ділянки НПП з метою оцінки збереження ними біотичного і ландшафтного різноманіття.

Основу підготовки даної публікації склали фондові матеріали наукового відділу НПП "Дністровський каньйон"

Виклад основного матеріалу. Монастириська ділянка НПП площею 575,8 га є найменшою. В її межі входять частини шести сільських рад: Тростянецької (4,93%), Устя-Зеленської (17,34%), Вербківської (16,43%), Вістряньської (78,26%), Гориглядівської (12,8%), Коропецької (6,1%). Загалом в межах Монастириського району національним природним парком зайнято всього 1,03% території (рис.1).

Стосовно структури земельних угідь функціональних зон в межах Тростянецької сільської ради (с/р) 75% складає зона регульованої

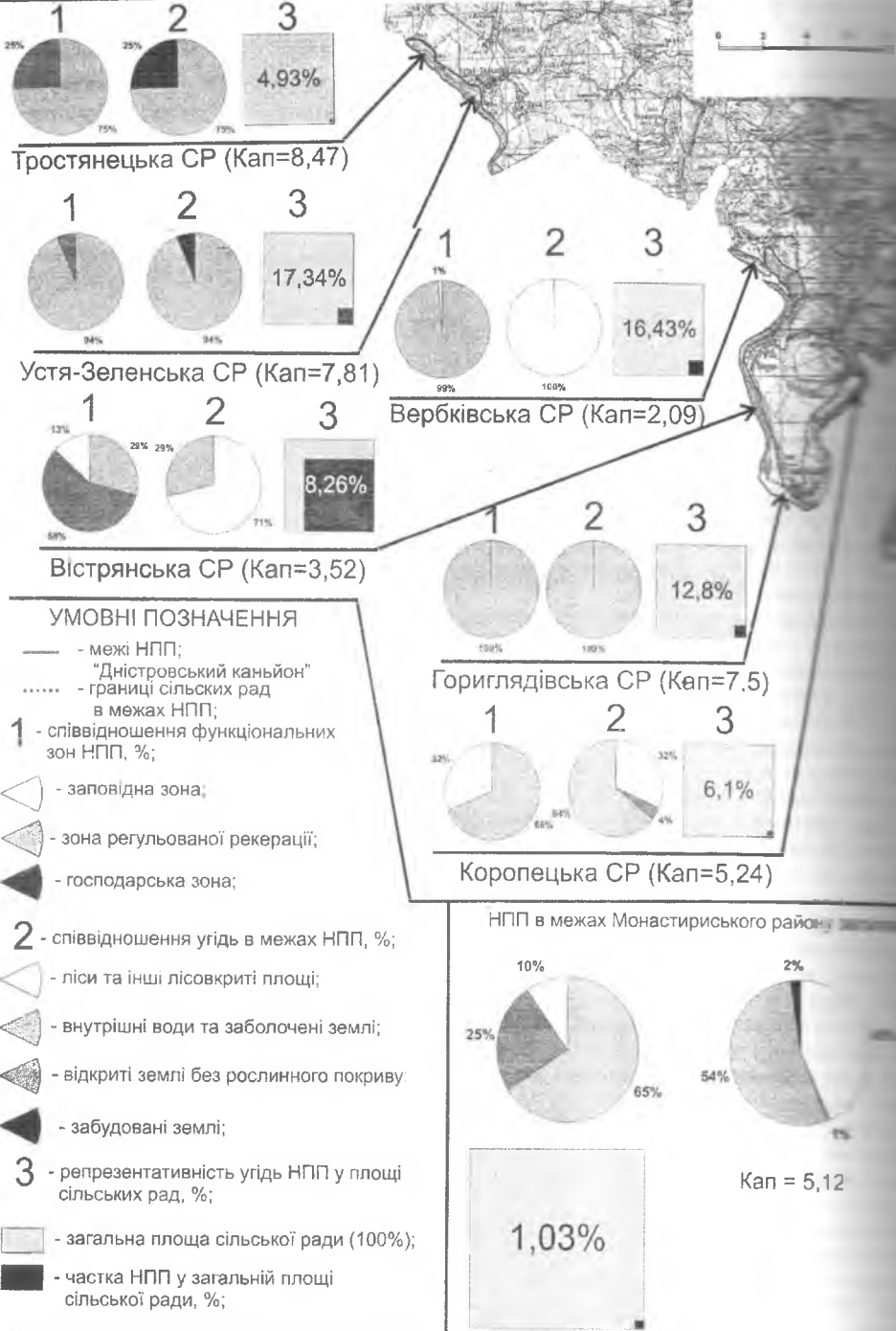

Рис.1. Структура земельних угідь за основними функціональними зонами

рекреації, представлена водним плесом Дністра, інші 25% території входять до складу господарської зони, представленої землями під забудовою (гідротехнічними спорудами). Інших функціональних зон в межах зазначеної сільради не виокремлено.

В межах Устя-Зеленської с/р також виділено дві функціональні зони: регульованої рекреації (94%) представленої водними угіддями та господарської зони (6%) в межах земель під прирічковими водозахисними дамбами.

99% Вербківської сільської ради репрезентують зону масової рекреації і 1% – заповідну зону. Ці землі зайняті під лісовими угіддями.

В межах земель Вістряньської с/р виділено три функціональні зони: заповідна (13%), регульованої рекреації (29%), господарська (58%). Зона масової рекреації репрезентована водним плесо, а дві інші – лісовими угіддями (рис. 2.).

Землі під водою Гориглядівської с/р репрезентують єдину функціональну зону масової рекреації.

На території земель Коропецької с/р виділено заповідну зону (32%), представлену лісовими угіддями та зону масової рекреації у складі водних об'єктів (64%) і відкритих земель без рослинного покриву (4%).

Таким чином, в межах Монастириської ділянки НПП 10% земель входить до заповідної зони, 65% – до зони масової рекреації і 25% земель представляють господарську зону. У структурі земельних угідь 54% належить землям під водою, 43% – лісовкритим площам, 2% – забудованим землям і 1% – відкритим землям без рослинного покриву (рис.1).

Загалом в межах Монастириської ділянки до складу функціональних зон залучені землі під водою та землі під лісами. 65% території у функціональному відношенні представляють зону регульованої рекреації, що відповідає встановленим нормам. В її межах проводяться короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, огляд особливо мальовничих і пам'ятних місць.

Зона стаціонарної рекреації – призначена для розміщення готелів, мотелів, кемпінгів, інших об'єктів обслуговування відвідувачів парку. В межах Монастириської ділянки її наявність не передбачена.

Невисокою є частка земельних угідь заповідної зони (10%) за рахунок незначної кількості заповідних об'єктів загальною площею 13,7 га (табл.1). Заповідна зона призначена для охорони та відновлення найбільш цінних при-

родних комплексів.

Відрадним є факт низької частки земель господарської зони НПП (25%) у структурі функціональних зон, тільки 2% якої репрезентовані забудованими землями, решта знаходиться під землями з природною рослинністю.

На території зони регульованої рекреації, стаціонарної рекреації та господарської зони забороняється будь-яка діяльність, яка призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища та зниження рекреаційної цінності території парку, в тому числі й мисливство.

Функціональна структурованість території в межах як окремих сільських рад, так і Монастириської ділянки загалом, відповідає вимогам природоохоронного законодавства, зокрема закону України "Про природно-заповідний фонд", а також "Положенню про національний природний парк "Дністровський каньйон" та "Положенню про проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів" [4,5].

Ступінь антропогенної перетвореності ландшафтів розраховано за методикою В. Анучіна, М. Лемешева, К. Гофмана (1970), доповненою П.Г. Шищенко (1988), апробованою Л.П. Цариком (2005) на матеріалах Тернопільської області. Розраховані коефіцієнти антропогенних перетворень ландшафтів (Кап) коливаються від 2,09, що свідчить про слабку перетвореність ландшафтів в межах Вербківської с/р, до 8,47, що відображає надмірну перетвореність ландшафтів Тростянецької сільської ради. Середнє значення Кап в межах Монастириської ділянки складає 5,12, що свідчить про середній ступінь перетвореності ландшафтів території дослідження. Одним із завдань дирекції національного парку є підтримання на даному рівні, а можливо і покращення ступеня збереженості ландшафтів шляхом проведення ренатуралізаційних заходів на землях господарської зони.

В межах Монастириської ділянки НПП функціонує чотири заповідні території, репрезентовані ботанічними пам'ятками природи місцевого значення (табл.1). Територія заповідних об'єктів є незначною, а їх структура одноманітною, що передбачає додаткове вивчення території на предмет формування пропозицій щодо створення перспективних заповідних об'єктів.

Природні заповідні території НПП "Дністровський каньйон" в межах Монастириського району

№ з/п	Назва об'єкта	Площа, га	Категорія заповідання	Короткий опис
1.	Теребіш	0,9	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	-
2.	Вістряньська діброва	9,7	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	Охороняється високопродуктивне дубове насадження I бонітету віком 90 років.
3.	Сосна чорна Коропецька №1	2,3	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	Охороняється високопродуктивне насадження сосни чорної I бонітету віком 85 років, цінне у науково-пізнавальному, естетичному та господарському відношеннях.
4.	Сосна чорна Коропецька №2	0,8	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	Охороняється дерево сосни чорної I бонітету віком 85 років, цінне у науково-пізнавальному, естетичному та господарському відношеннях.

Рис. 2. Функціональне зонування території НПП "Дністровський каньйон" в межах Вістряньської сільської ради.

Серед перспективних заповідних об'єктів Монастириської ділянки НПП називають три ботанічні пам'ятки природи, матеріали про які

наведені у табл.2. Створення таких заповідних об'єктів сприятиме значному розширенню площ заповідного природокористування у три

рази та збалансуванню функціональних зон як в межах сільських рад, так і Монастириської ділянки загалом. Це сприятиме взяттю під при-

родоохоронний режим нових ділянок для належного збереження в їх межах біотичного і ландшафтного різноманіть.

Таблиця 2

Перспективні природні заповідні території в межах НПП "Дністровський каньйон" в межах Монастириського району

№ з/п	Назва об'єкта	Площа, га	Категорія заповідання	Короткий опис
1.	Червона скеля	17,6	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	На денну поверхню виходять червоноколірні відслонення девону. Потенційне місце зростання рідкісної наскально-степової рослинності. Наявне джерело з травертиновими утвореннями
2.	Коропецький схил	15,2	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	На денну поверхню виходять червоноколірні відслонення девону. Потенційне місце зростання рідкісної наскально-степової та лучно-степової рослинності. Наявні карстові порожнини.
3.	Стиглівська стінка	9,4	Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення	На денну поверхню виходять червоноколірні відслонення девону. Потенційне місце зростання рідкісної наскально-степової та лучно-степової рослинності.

Структура функціональних зон в межах сільських рад, її особливості та просторові відмінності відображені на рис. 3. Так, найвища частка земель НПП представлена в межах

Вістряньської с/р, найнижча частка земель парку зосереджена в межах Коропецької сільської ради. Найзбалансованішою є структура функціональних зон в межах Вістряньської с/р.

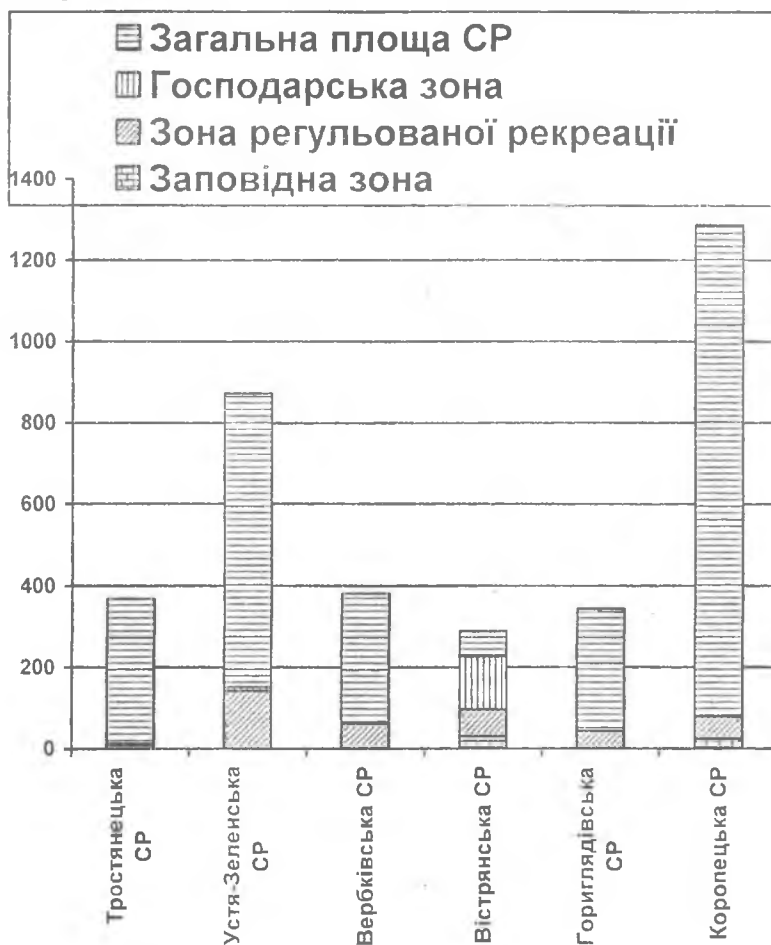

Рис.3. Структура функціональних зон в межах сільських рад Монастириської ділянки НПП

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

в межах території Монастириського району НПП складається з окремих територіальних

відтинків, об'єднаних у єдине функціональне ціле акваторією Дністра;

- частки земельних угідь трьох функціональних зон є збалансованими і відповідають встановленим нормативам (зона регульованої рекреації займає 65% загальної території Монастириської ділянки); оскільки у структурі функціональних зон відсутня зона стаціонарної рекреації, варто розвивати в межах території сільський зелений туризм садибного типу.
- структура земельних угідь Монастириської

ділянки парку на 54% представлена плесом, на 43% лісовими угіддями, 1% дають землі без рослинного покриву і 2% зайнято під забудованими територіями.

- ландшафти парку Монастириської характеризуються доброю збереженістю початковою перетвореністю, що передбачає встановлення норм рекреаційних навантажень, проведення перспективних заповідних заходів підтримання їх належного стану.

Література:

1. Гетьман В.І. Чи буде національний парк на Тернопіллі? / В.І.Гетьман // Дністровський каньйон – унікальна територія туризму: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (16-18 травня 2009 року). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – С.18-22.
2. Дністровський каньйон – унікальна територія туризму: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (16-18 травня 2009 року). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – 240 с.
3. Мудрак О.В. Дністровський каньйон – основа перспективного національного природного парку / О.В.Мудрак // Дністровський каньйон – унікальна територія туризму: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (16-18 травня 2009 року). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – С. 15-18.
4. Положення про національний природний парк "Дністровський каньйон" 2011. [Електронний ресурс]. Режим доступу: dnisterkanyon.org.ua/index.php/uk/administration/regulatory-framework/74-regulation-on-kanyon
5. Положення про проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів. - Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України 06.07.2005 N 245(z0829-05). [Електронний ресурс]. Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0831-05
6. Фондові матеріали НПП "Дністровський каньйон": пропозиції щодо зонування НПП "Дністровський каньйон". Заліщики. 2012
7. Царик Л.П. Функціональна роль національних природних парків Поділля та їх місце у структурі регіонального екомережі / Л.П.Царик // Наукові записки ТНПУ. Серія: географія. Спеціальний випуск. Регіональні суспільно-географічні дослідження. – Тернопіль: Видав. відділ ТДПУ. 2005. – №2. – С. 288-291.
8. Царик П.Л. Ландшафтно-рекреаційні райони Тернопільського Придністер'я: рекреаційні об'єкти та типи рекреаційних зачаття/ П.Л.Царик // Дністровський каньйон – унікальна територія туризму: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (16-18 травня 2009 року). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. – С. 150-152.

Резюме:

Любомир Царик, Петр Царик, Михаил Шкільнюк. ГЕОЭКОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ ТЕРРИТОРИИ НПП "ДНЕСТРОВСКИЙ КАНЬЙОН" В ПРЕДЕЛАХ МОНАСТЫРИСКОГО УЧАСТКА.

В материалах публикации впервые рассмотрено деление Монастырского участка НПП на функциональные зоны, проведен функциональный анализ структуры земельных угодий каждой из зон, оценена степень антропогенной трансформации ландшафтов, проанализированы действующие и перспективные заповедные объекты и территории, создано серию картографических и математических моделей, отображающих существенные явления и процессы.

Ключевые слова: НПП "Днестровский каньон", функциональные зоны, структура земельных угодий, степень антропогенной преобразованности ландшафтов, заповедные объекты и территории.

Summary:

Lyubomir Tsaryk, Piter Tsaryk, Mykhailo Shkilniuk. GEOENVIRONMENTAL ASPECTS OF THE TERRITORY OF NP "DNIESTER CANYON" WITHIN MONASTYRISKY PLOTS.

In the materials first publication highlights the peculiarities of the territory Monastery areas NP "Dniester Canyon", held in its allocation within functional areas: conservation, economic zones and mass recreation, by functional analysis of the structure of land each of the zones, estimated degree of anthropogenic transformation of landscapes both within village councils, and areas generally analyzed existing protected areas in terms of representativeness of the species and varieties of landscape area, prospective protected areas and areas which will enhance the creation of the protected area and properly represent biodiversity, created a series of cartographic and mathematical models reflecting land use structure, structure of functional areas, the degree of anthropogenic changing of landscapes and conclusions for future approaches of the study area, conducting restorations of nature and environmental protection, regulation of anthropogenic recreational activity.

Keywords: NP "Dniester Canyon" functional areas, land structure, the degree of human-induced changing of landscapes, protected areas and areas, biotic and landscape diversity.